

Keywords: old books, covers, illumination and decoration

Szemet-gyönyörködtető könyvdíszítések I. Színes borítópapírok és metszések

Farkas Csilla*

Ha megnézünk egy régi, kézzel kötött és díszített könyvet, rögtön láthatjuk rajta, milyen sok időt fordítottak az elkészítésére a mesterek.

A kezdetben egyszerű, csupasza fatáblákkal borított könyvek az idők folyamán egyre díszesebbekké váltak: pergamenbe, bőrbé, bársonyba kötötték, rézzel, ezüsttel, arannyal és drágakövekkel ékesítették őket. A könyvnyomatás elterjedésével, a papírmalmok létrejöttével, a nyomtatás számának növekedésével a könyvkötők olcsóbb, könnyebben és gyorsabban megmunkálható anyagot kerestek. Így kezdték használni a papírt a bőrrel vagy pergamennel félig borított táblák befedésére. Hamar rájöttek, hogy a sima, üres papír gyorsan piszkolódik, ezért festeni kezdték. A festéket kétféleképpen jutatták a felületre: önmagában és keményítőbe keverve.

Keményítős borítópapírt már az 1600-as évek körül használtak. Rizs-, búza-, kukorica- vagy burgonyakeményítőt megfőztek, lehűtötték, majd vízzel simára és híg tejfőlsűrűségűre keverték el. Ehhez adták a növényi vagy ásványi színezékeket. Keményítős papír sokféle lehetséges, csoportosítani az előállítás szerint lehet:

1. Egyszerű, mázolt: a keveréket széles ecsettel simán rákenték a papírra. A natúr vagy színes papír a festékréteggel csíkos hatást eredményezett.
2. Mintázott: az egyszerű mázoltat kézzel vagy valamilyen eszközzel (ecset, durvaszövésű rongy, papírlabdacs, zsinór) megmintázták.
3. „Cuppantott”: a két megkent lapot először összenyomták, majd széthúzták. Húzáskor a festékrétegek esetlegesen váltak szét és szimmetrikus mintát alakítottak a két szemközti lapon.
4. Hólyagos: egy lapot kentek meg és arra borították a papírt, amely lehűzva, hasonló mintát mutatott az előzőhöz.
5. Dúc-nyomásos: a festékes keményítőt faragott falapokkal vittek föl a papírra (erre a technikára később még visszatérek!).

Használták az egyszerű vizes alapú festékekkel színezett papírt is.

Különösen mutatósak a márványozott papírok.

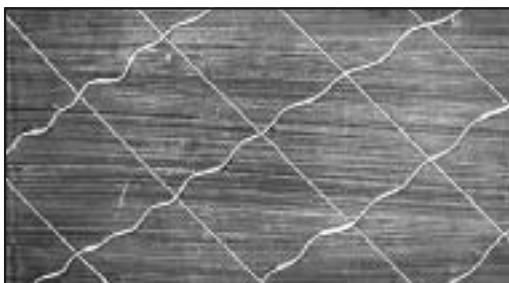
Márványozás: tálban, vizes alapú ragasztóanyag-ra csepegtették föl a festéket, majd szerszámokkal (pálca, fésű) és futtató szerekkel (ökörece, olaj, tojásfehérje, sóborszesz) képezték a mintákat. A festékek futtatott vízfelületre eresztették rá papírlapot, erre rátapadt a minta, majd óvatosan kiemelték. Ez az eljárás Japánban már a XII. sz.-ban ismert volt, Európában a XV. sz.-ban terjedt el, Perzsián és Törökországon keresztül.

A könyvet készítő mesterek gyakran a metszéseket is ellátták különféle díszítésekkel. Első lépésként a könyvtesteket mindig szorosan rögzítették egy faprésben. Az értékes kódexeket, könyveket aranymetsszel (sima vagy mintázott) ékesítették. A könyvtestet hántoló késsel simára hántolták, majd simára csiszolták. Ha gyenge volt a papír enyvezése, vékony bőrennyvel vagy keményítővel áthúzták a metszést. Száradás után porráörtömlő szivacs tojásfehérjével kevert masszáját kenték föl. Bolusz helyett kréta és grafit keverékét is használták alapozásra. Előkészítették az aranylemezeket. A metszést átkenték tojásfehérjével (ez volt a ragasztóanyag) és rögtön rögzítették rá az aranylapokat. Ismét hagyták száradni, majd bőrdarabkával lesimították metszést, végül viaszolt papíron keresztül achát kövel fényesre dörzsölték.

Az egyszerűbb és nagyszámú könyv metszéseit különféle módszerekkel festették:

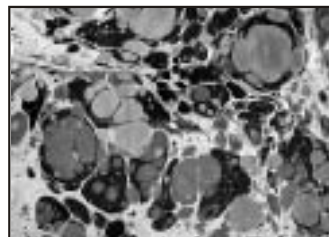
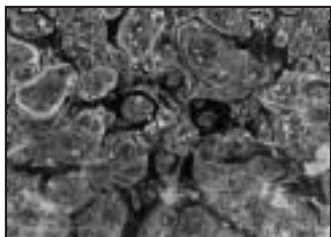
1. Sima, egyszínű metszés.
2. Spricelt: festékbe mártott ciroksutkával vagy durva ecsettel, ütögetéssel oszlatták szét a festéket.
3. Egyszínű metszésre egy másik színt spricceltek rá.
4. Foltos: hasonló a spriccelthez, csak nagyobbak a cseppek. Egy vagy több szín alkalmazásával különleges, változatos mintázatokat lehet elérni.
5. Keményítős: a keményítős festéket fölkenték a metszésre, és a borítópapírok készítésekor alkalmazott módszerrel alakították ki a mintákat.
6. Márványozott: ua. az eljárás, mint a borítópapír festések.
7. Viaszos: a „hímes” tojásfestéssel megegyező eljárás. Viaszt csepegtettek a metszésre, ezután színezték. A viasszal letakart részeket a festék nem fogta be. A viasz óvatos lepattintása után láthatóvá vált az ornamentika. Ezt a látványt még tovább lehetett fokozni több szín felvitelével is.

Fantáziától és gyakorlattól függően csodálatosan szép díszítések alkothatóak.

*Országos Széchényi Könyvtár

Folyt. az előző oldalról

Papiroshi Böngészés egy cigány szótárban¹ Összeállította: Tóth-Orowan Lóránt

Bevezetés

A különös cím nem a felkelő nap országában született, hanem a Kárpát medence területén nyert polgárjogot a roma népközösség körében. Mint ismeretes, a cigány nyelv nem egységes. A magyarság körében élő cigányok többsége a lovári nyelvjárást használja és így a két nép nyelvének kölcsönhatása messzemenően kimutatható. Nem kell komolyabb előtanulmány ahhoz, hogy felismerjük, hogy a cím a papirosh jelöl.

A romany² ismerete

A cigány nyelv ismerete a cigányok között nem általános. Már hosszabb ideje használatos a csak magyarul tudó cigányság megkülönböztetésére a romungró, illetve az újabban mesterségesen alkotott *futari* szó. Természetesen ez a jelentős mértékben asszimilálódott csoport a cigányság nyelvének és történelmének kutatásában, valamint feldolgozásában vezető szerepet játszik. A cigány nyelv lejegyzése latin betűvel történik. Az írás néhány egyszerű konvenció szem előtt tartásával a magyar olvasási szabályok ismeretében egyszerűen kiolvasható.

A cigány ábécé

a, ā(=á), b,c, ch(=cs), d, dy(=gy) e, ē(=é), f, g, h, x(=erős h), i, j, kh(=hehezetes k), l, ly(=l+j), m, n, ny, o, ō(=ó), p, ph(=hehezetes p), r, s(=sz), sh(=s), t, th(=hehezetes t), ty, u, ū(=ú), v, z, zh(=zs), dzh(=dzs).

Megjegyzés: A hehezetes betűk kiejtését a következő magyar szavak kiejtésével szemléltettük: fákhöz, kaphat, vethet.

Írással kapcsolatos fogalmak

Mintamondat: Az író (*iskiritori*) könyvet (*ginadyi*) ír (*iskiril* vagy *iskirisārel*). Az írás (*iskiripe*) golyóstollal (halyin), régebben fekete tintával (*chernyila*) készült egy papirszákból (*hertijūno gono*) kivágott papírra (*her-*

tija vagy *papiroshi*), mert nem volt írka (*irka*). Valamikor sásból (*papurra*) készítettek papírt. Gyakorlatilag az irodalommal (*literatura*) kapcsolatban a cigány nyelv (*romuny*) más fogalmakkal nem rendelkezik.

Szófejtéssel kapcsolatos adatok

Egy felületes vizsgálat is messzire mutató adatokat szolgáltat. Bizonyítható a magyar³, gyakran francia⁴, német⁵ és szláv⁶ kölcsönzések beépülése a cigány nyelvbe. Bizonytalan azonban egyes szavaknál, hogy az átvétel közvetlenül történt-e vagy sem, hiszen számos magyar szó maga is egy átvétel nyomán került használatba⁷. Közismert a cigány nyelvek indiai⁸ eredete is.

A magyar szlengben ugyanakkor számos cigány szó tartós használatát figyelhetjük meg.⁹

Jegyzetek:

¹Rostás-Farkas György, Karsai Ervin: Cigány-magyar, magyar-cigány szótár. Kossuth kiadó. Második kiadás 2001.

²A *lovári*, többesszámban *lovára* hímnemű szó elsődleges jelentése lókupec. Másodlagos jelentése ezek nyelvbe, illetve magának a legjobban elterjedt kárpáti cigány nyelvjárásnak a megnevezése. A cigány nyelv általános megnevezése: *romány*, ejtsd: romány.

³Például: *andyelo* = angyal, *banda* = banda, *bachi* = bácsi, *bohoci* = bohóc, *bunda* = bunda, *cirkusi* = cirkusz, *gazda* = gazda; *grádicho* = grádics (lépcső), *ketana* = katona, *kocka* = kocka, *kolompéri* = kolompér (krumpli), *kopchil* = kapcsol, *koso* = kasza, *lampa* = lámpa; *lānc* = lānc; *lapata* = lapát; *majmo* = majom; *medva* = medve; *pushka* = puská; *soba* = szoba; *roklya* = rokolya (szoknya).

⁴*furka* (fourche = villa), *malado* (malade = beteg), *zhurnalo* (journal = újság).

⁵*farba* (Farbe = festék), *fertaj* (Viertel = negyed), *firhango* (Vorhang = függöny)

⁶*chernyila* = tinta, *vulyica* = utca.

⁷Például a német Vorhang (függöny) szó firhang alakban nyert polgárjogot a magyarban, ezért valószínű, hogy a megfelelő *firhango* cigány szó a magyar környezet hatására keletkezett.

⁸Például: *nup* = ezüst (Vö. rupia, mint pénzérme).

⁹Például: csaj (*shej* = cigánylány), csávó (*shavo* = cigányfiu), lácsó (*lāsho* = jó), lóvé (*love* = pénz), mál (*mal* = rét, mező; vö. Felsőzöldmál, Rézmál és egyes családnevek, mint Máli, Mály), manush (*manush* = ember), séró (*shero* = fej).